

הוראת נושא התקשורת בבית הספר הדתי — נקודות למחשבה

אריאלה פרסקי

מערכת החינוך בעידן המודרני

קצב החיים המהיר והטכנולוגיה המתפתחת של העולם המודרני בעשורים האחרונים הביאו לשינויים דרסטיים בעולם כולו. המיכון הממוחשב וריבוי ההמצאות בתחומי התקשורת השונים גרמו למהפכה של ממש לא רק בתחומי המדע, אלא גם בתחומי התרבות והחברה. לא כאן המקום להרחיב בתיאור התמורות שחלו בעת האחרונה בנושא התקשורת, אזכיר רק את האמירה הרווחת בדבר הפיכתו של העולם על מרחביו ומסתוריותו ל"כפר גלובאלי"¹. התפתחות התקשורת מאפשרת צפייה והאזנה לחדשות בזמן התהוותן מכל מקום בכדור הארץ (באמצעות רשת החדשות של חברת C.N.N.). בתנאים אלה מתברר לא אחת שהתקשורת אינה מסתפקת בהבאת החדשות אלא מובילה גם ליצירתן.² במאמר זה אנסה להתמודד עם ההיבט החינוכי המושפע מתמורות אלה, ואתמקד במתרחש במערכת החינוך הדתית בארץ.

קשיי המורה הכללי בהוראת 'תקשורת'

החיים בעידן המודרני מחייבים את ציבור המורים להתמצא בתחומי דעת חדשים לאין ערוך יותר מהדרורות קודמים.

1. מרשל מקלואן בספרו *Understanding Media* היה הראשון שהשתמש בביטוי זה כדי להמחיש את המעבר של העולם מהבלתי נודע והרחוק שאפיינו את העולם העתיק לעולם המודרני, אשר בו ניתן לנסוע לכל מקום ולצפות בכל אירוע המתרחש אפילו בקצהו של העולם.
2. באירוע חגיגי גדול אשר התקיים לפני שנים אחדות סביב לבריתה כיער ירושלים לקחו חלק עולים חדשים ומלוויהם הישראלים. השחייה בבריכה הופסקה בזמן כמתוכנן. בדיווח העיתונאי על האירוע סופר על 'כמעט' טביעה של ילד, שכביכול היא שגרמה להפסקת השחייה בבריכה. סקירה עיתונאית מוזיקה, לא נכונה, אשר יצרה 'חדשה'. דיווחים על האשמות של האזנות סתר לעיתונאים מתחרים בכירים העסיקו את העיתונות בחדשים האחרונים הרבה מעבר לעניין הציבורי המקובל, כדי ליצור 'חדשות'. לא פעם אנו מאזינים לחקירות של כתבים, המנסים להכשיל את מרואייניהם ולקבל מהם הודעות שלא חננו למסור וזאת כמעט בכפייה. שוב, כדי ליצור חדשות גם כשאינן.

זרותם ותחכומם של תחומים אלו יוצרים איום על רבים מהמורים. מערכת החינוך התאפיינה במשך שנים רבות בסירבול ובנטייה לשמרנות שלווה בנימוקים ובצידיקים אידיאולוגיים אשר הביאו לפיגור רב אחרי המתרחש ב"חיים האמיתיים", של אלו שמחוצה לה.³ בעבר מחוייבים היו המורים אשר רצו לעשות מלאכתם נאמנה ואשר האמינו ביעודם כמחנכים וכמלמדים לשלוט במספר מיומנויות וכישורים בסיסיים. עיקרם התרכז סביב כישורי הקריאה והכתיבה וידעיה בסיסית בענפי החשבון והמדעים. כיום נדרשים מורים רבים להתמודד עם מיומנויות חדשניות בעיקר מתחומי המדיה ההמונית. במקרים רבים מגלים התלמידים יכולת תפקוד ושלטה במיומנויות אלה ברמה גבוהה בהרבה מזו של מוריהם. המציאות מוכיחה כי רבים הם המורים, אשר נאלצים להיעזר בשירותיהם של תלמידים ואף מהצעירים שביניהם, כדי ש"יצילו להם את השיעור" בכך שיפעילו את הטלויזיה, את הוידאו, את המחשב וכו'. מצב זה של תלות המורה בתלמיד, חרף אופיו הטכני, יוצר תסכול ותחושה של חוסר אונים בקרב המורים המעדיפים בשל הרגשה זו לא פעם לוותר על אותם אבזורים החשובים כל כך למהלך השיעור.⁴ לאותן מיומנויות מתחדשות יש להוסיף בעת האחרונה גם את תוכני הלימוד החדשים ושיטות ההוראה המשתנות והמתחלפות לעיתים מזומנות. כל אלה גורמים חרדה ורתיעה בקרב חלק נכבד מקהילת המורים.⁵ רבים בוחרים במודע או שלא במודע להתכחש לתמורות ולצורך בהתקדמות יחד עם הזרם ונוטים לדבוק במוכר, החביב והבלתי מאיים. מעטים יחסית הם המורים הנעזרים בלומדות מחשב הקיימות בשוק, כחלק אינטגרלי מהשיעור. רבים יותר הינם המורים המצפים שלימודי המחשב, שרבה חשיבותם בעיניהם, יילמדו ע"י מורים מקצועיים מומחים למחשב כמקצוע נפרד, בו בזמן שהם ימשיכו להורות באמצעים הישנים שעליהם הם אמונים ובהם הם מתורגלים. הסתייגות דומה ישנה למורים גם ביחס להוראת התקשורת, ולשימוש בכליה כחלק מאבזורי הלימוד. קשיי המורים בנידון הם איפוא שניים:

1. חוסר ידע ושלטה טכנולוגית הדרושים לצורך שימוש שוטף בכיתה ולצורך הפקת מוצרי מדיה.
 2. חוסר התמצאות בתכנים החדשניים, כמורכבותם, בהתפתחותם ההיסטורית ובשיטות להוראתם.
- נקל לשער כי המציאות לא תאפשר למורים להתחמק ולהסתתר לאורך ימים באמתלות

3. בבתי ספר רבים נדרשים התלמידים להתמודד בשיעורי חשבון עם תרגילי חילוק וכפל ארוכים מבלי שיוורשה להם להשתמש במחשבוני אישיים. הטענה, לפיה חייב כל תלמיד לשלוט בטכניקה לפתרון בעצמו, נראית לי היום בעידן המחשבים מוטעית. עדיף להקצות אותו זמן לפיתוח חשיבה מתימטית ופחות למיומנויות מיותרות.
4. פעמים רבות שמעתי מורים שמתלוננים על כך, שרוב השיעור מתבזבז להם על כיוון הטלויזיה או הוידאו. אותם מורים ביקשו ממני, שאציע להם רעיונות חלופיים לשימוש בטלויזיה. הם מעדיפים שימוש בטקסטים כתובים על פני צפייה בסרט. רוב התקלות במכשירים נובעות משימוש לא נכון שנעשה ע"י מורים בלתי מיומנים.
5. מנסינו נוכחתי, שמורות נוטות לחשוש יותר מהשימוש בוידאו ובטלויזיה ממורים. מורות שמחות להיעזר ברשם קול. הרתיעה מפני כלי המדיה היותר מורכבים הולכת ומחריפה עם הגיל. המורות הצעירות נכונות יותר מהמבוגרות לקבל הדרכה טכנית ולהתנסות על פיה.

ותירוצים שונים. אי אפשר להתעלם מכוחה העצום של המדיה, אשר תחומי ההשפעה שלה כה רבים ומגוונים. כלי המדיה מהווים מקור עיקרי וכמעט בלעדי להעברת המידע על המתרחש בעולמנו. ומכאן ההשפעה שיש למדיה על גישות ועיצוב דרכי חיים וערכים, על הקניית נורמות חברתיות ודפוסי התנהגות ונימוסים ועל כילוי שעות הפנאי. למשל: רבים הם הבתים שבהם נדרשים כל בני הבית לשתוק מיד עם הישמע האות ברדיו ובטלויזיה להתחלת שידור החדשות. שיחות נקטעות באמצע וילדים ננזפים, כדי שאבי המשפחה או דמות סמכותית אחרת בבית יוכל להקשיב לנאמר. שתיית הקפה בבוקר המלווה בעיתון הינה סגנון מקובל ביותר בחברה המערבית. שעות השינה נקבעות לא פעם על פי השידורים בטלויזיה בעיקר בבתי, שאין בהם וידאו ועל כן אינם יכולים לדחות את הצפייה במשחקי המונדיאל או בארוויזיון למחרת. אני אישית נתקלתי בבעיה כשלצורך גיוס משפחות למבצע מסוים נאלצתי להפסיק את שיחות הטלפון בשעה 10 בערב, כיוון שאז החלה תכנית טלוויזיונית אהובה ואנשים פשוט סרבו להשיב לטלפון. ידוע היה בבתי ספר, שאין לערוך אסיפות הורים בערב בו משודרת התכנית 'דאלס' אם מעוניינים בנוכחות מלאה של הורים. מעניין לעקוב אחר בני הנוער. סגנון לבושם ותסרוקתם הינם חיקי של גיבורי הטלויזיה מהתכניות העכשויות החביבות. לא היה זה מפתיע שלפני מספר חודשים נערכה תחרות בין בני נוער לבחירת הדומים ביותר לברנדון ולברנדה מהסידרה האינסופית 'בברלי הילס'. מורות רבות דיווחו לי, שתלמידיהן, בבוקר שלאחר שידור תוכניות הטלויזיה 'צבי הנינג'ה' ו'כנפי הרעם' הפכו אלימים הרבה מעל למקובל. הילדים הדגימו על חבריהם את אשר ראו ביום הקודם, וכמובן התופעה נמשכת גם לאחר תכנית האיגרוף WWF. אף סגנון הדיבור ואיכותו כפי שנשמע אצל בני נוער רבים הינם דוגמא טובה להשפעה שישנה לטלויזיה על הדור הצעיר.

וכך ניתן להמשיך עוד בדוגמאות רבות. בתנאים אלה לא ייתכן, להשאיר תחום רחב זה פרוץ ואף לא יהיה בכך די אם נסתפק בהטלת האחריות לו על המורה המקצועי, שילמד את הכיתה שיעור אחד בשבוע.

כיוון שבציבור קיימת נטייה להאמין למה שנראה או נשמע בכלי התקשורת השונים גם ללא הוכחות וביסוס,⁶ מתחייב לפקוח עיניהם של בני הנוער, שחינוכם מופקד בידינו באשר מטיבם הינם קלים להשפעה. מטרה חינוכית חשובה בעולם החינוכי המודרני היא ללמד כיצד לקבל ולבקר בתבונה את הנמסר. יתר על כן, נוכל גם אנו להיעזר באותם כלים רבי השפעה כדי להקנות את הערכים החשובים למערכת החינוך לא בדרך של שטיפת מוח, אלא בדרך התבונה.

חלק חשוב מההוראה והחינוך מתייחס להכשרת התלמידים להתמודדות עם העולם המבוגר. כיוון שהמדיה מקיפה אותנו בכל עבר, חשוב שהתלמיד ידע להשתלב בעולם הסובב אותו. חשוב, שיכיר את מגוון הכלים העומדים לרשותו. לשם כך עליהם להתנסות בשימוש בכלי המדיה השונים, ביצירה של מוצרי המדיה השונים ובהבנה תיאורטית שלהם.

6. "...אבל היה כתוב בעיתון: 'או 'ראיתי בעצמי בטלויזיה בחדשות...' משפטים כאלה ודומים להם שמעתי פעמים רבות מפי ילדים ובני נוער. מספר מבוגרים ניסו לשכנע אותי, בדבר אמיתות כתבה עיתונאית בהסתמך על צילום שנלווה לכתבה והוכיח לטענתם את הכתוב בה.

לאחרונה, ניתן לראות שאכן מערכת החינוך החלה להכיר בחשיבות הנודעת להוראת לימודי התקשורת בבתי הספר. ברבים מבתי הספר החלו בשנים האחרונות בהוראה שיטתית של הנושא, כשכל בית ספר מנסה להדגיש את ההיבטים הנראים לו חשובים.⁷ עד היום אין תוכנית לימודים מחייבת. מתוך היכרות אישית עם הנושא למדתי על הנטייה בפיקוח לאפשר לבתי הספר ליהנות מאוטונומיה מוחלטת בבחירת נושאי הלימוד ובדרך הצגתם. למשל: ישנם בתי ספר שבחרו להתמקד בלימוד התקשורת הבינאישית, כשהם נעזרים בכלי התקשורת בעיקר לצורך המחשת הנושא. אחרים מתמקדים בטיפול בכל נושא הפרסומת בכלי התקשורת השונים וישנם גם כאלה המתרכזים ביצירה הקולנועית או ביצירת עיתון בית ספרי המתבסס על עקרונות עיתונאיים וכך הלאה.

השתלמויות שונות מוצעות היום למורים כדי להכשירם להוראת הנושא, מורים עוברים הכשרה יסודית וממושכת להדרכת מורים וכן נכתבו כבר מספר חוברות לימוד⁸ מלוות בחוברות הדרכה למורה.

קשיי המורה הדתי בהוראת 'תקשורת'

הנסיגות מצד האחראים במשרד החינוך להוראת התקשורת, להכנסת הוראת 'תקשורת' לבתי הספר כמגזר הממלכתי דתי נתקלו עד לפני שנתיים-שלוש בהסתייגות כמעט בכל הדרגים, החל בפיקוח וכלה בצוות המורים הדתיים. במהלך עבודתי כמדריכת 'תקשורת' הבחנתי בהתקדמות מסוימת ונכונות ליתר פתיחות במיוחד בתקופה האחרונה, זאת בעיקר אצל מנהלים בבתי הספר כממ"ד. אך עדיין אין די פתיחות לנושא, בקרב ציבור המורים. הסתייגות זו, נובעת בחלקה, מהחשש מן החדש הקיים בחברה הדתית, במיוחד אם הוא שונה מהמוכר ועלול לעורר מחלוקת. גורם אחר להסתייגות הוא החשש המוצדק מהבעייתיות שתיווצר עם קבלת נושא 'תקשורת' כנושא פורמאלי למערכת. להלן אתייחס לבעייתיות הזו.

7. יש בתי ספר שבחרו להיקרא בתי ספר תקשורתיים ובכך לקחו על עצמם את נושא התקשורת כנושא המרכז את כל מקצועות הלימוד סביבו. אחרים התרכזו בבניית תוכנית מודולרית רב-שנתית המופעלת בכל כיתות בתי הספר. אחרים העדיפו לבחון את הנושא וקודם ללמד אותו רק במספר שכבות גיל. בבתי ספר רבים מלמדים את הנושא מחנכי הכיתות, מתוך עיקרון. הטענה היא, שכיוון שהתקשורת צריכה להשתלב באופן אינטגרטיבי בכל מקצועות הלימוד, הרי שראוי שתילמד ע"י המורה המלמד את רוב המקצועות ובכיתות היסוד זה המתכן. לעומת זאת בבתי ספר אחרים, גם כן מתוך עיקרון, מלמד את נושא 'תקשורת' מורה מיוחד שעבר הכשרה רצינית מקצועית והטענה כאן היא, שבנושא חשוב כל כך והדורש מיומנויות, שמורים רבים מתקשים לרוכשו, ראוי שהמורה שלמדה, יהיה בעל כישורים מתאימים.

8. לדוגמא: (1) 'בקשר לתקשורת' מאת רות הרטאן, הוצ' משרד החינוך והמכללה לחינוך – סמינר הקיבוצים. (2) 'בין מציאות ודמיון' מאת דפנה למיש, הוצ' משרד החינוך והמכללה למינהל. (3) 'בינוני' מאת ד"ר דוד חן וד"ר רות גוביק, הוצ' מבט. (4) 'לומדיה' מאת מירה פורשטיין, הוצ' אורנים. (5) 'המון תקשורת' מאת רונית אלדר, הוצ' רכס. (6) 'מה חדש' מאת רונית חכם וורד גנור-שיט, הוצ' רכס. (7) 'לקרוא עיתון ועוד איך' מאת שרה ליפקין, הוצ' מט"ח.

הקשיים בהתמודדות הטכנולוגית והתכנית שהוזכרו לעיל אופייניים לכלל העוסקים בהוראה. למורים הדתיים נתווספו קשיים אחרים ואף הם כבדי משקל. מנסיוני נוכחתי כי הקשיים מתבטאים בהסתייגות המגיעה עד כדי עוינות כלפי העוסקים בהוראת התקשורת, עוינות מצד הורי תלמידים ואף מצד חלק מצוות המורים הבית ספרי. קשיים אלה נובעים מיחודו של החינוך הדתי ומאורח החיים אותו סיגלה לעצמה החברה הדתית. חברה זו, ערכיה מושתתים על מסורת אבות. היא נשענת על ערכי היהדות המסורתית, שבעיקרם קבועים ובלתי משתנים. רבים נוטים לתפוס כי המורשת שעליה החינוך הדתי מושתת נוגדת את המשתמע מהתפתחות של העולם המודרני. בניגוד למרוץ המטורף של העולם החילוני, מנסה החברה הדתית לעצב אורח חיים קבוע, איטי, שמרני ויציב. החברה הדתית רואה לנכון להמשיך כבעבר לטפח את התא המשפחתי השלם והמאוחד. בעוד שאמצעי תקשורת שונים מציגים לעיתים בהקצנה את התפרקות המערכת המשפחתית בחברה המודרנית.⁹ החברה הדתית נלחמת על שימור המשפחה, על המשכיות בהקניית ערכים של כבוד הורים וזקנים בקהילה המשפחתית, על אחריות הדדית, על השתתפות בפעילות קהילתית, על טיפוח אוירה ערכית והתרוממות רוח באירועים משפחתיים ובים המנוחה וההתכנסות המשפחתית ביום השבת. בחברה זו מושם דגש על טיפוח היחיד, אך כחלק ממשפחה וכחלק מקהילה. היחיד מסתייע בתמיכה המשפחתית אך נדרש גם לתרום לחיווקה. החברה הדתית דוגלת בשותפות, ב'ביחד'. אם נבחן את השפעתה העיקרית של התקשורת ההמונית על החברה, ניווכח שהיא משיגה בדיוק תוצאות הפוכות. במקום שהייה הנעימה והמשותפת מן העבר, מסתגר לו כל יחיד בפניו ומשקיע עצמו באופן פסיבי במוצג על המסך. בתנאים אלה חסרה החיברות החשובה כל כך לחברה הדתית. יש הרואים בישיבה המשפחתית סביב הטלוויזיה תחליף לישיבה סביב המדורה ולמוצג בה, תחליף לסיפורי זקני השבט, אשר העשירו את עולמם של בניו. אולם אליה וקץ בה. כיום, עם ההשתכללות וריבוי ערוצי הכבלים, הרי שנוכל לצפות בבני משפחה אחת המסתגרים כל אחד בחדר אחר וצופים בתוכניות שונות, דבר הפוגע בחיברות. בתנאים אלה הולכת ומתחזקת הסכנה כי התא המשפחתי ילך ויחלש, ועימו תתרוקן הסמכותיות, שהייתה בתא המשפחתי בעיקר בחברה המסורתית. ההורים, אשר בעבר היו מקור הידע והמידע, הוחלפו בכלי תקשורת שונים. השפעת ההורים על ילדיהם הולכת ונרחקת הצידיה. הילדים שואבים ידע עדכני ושוטף מכלים שעל אמינותם וסמכותם אין בעיניהם עוררין. ההורים חסרי אונים והבטחון העצמי שלהם בדרכם החינוכית מתערער לא אחת בשל דעות וערכים המנוגדים להשקפתם והמועברים לילדים בכלי התקשורת בצורה כה משכנעת.¹⁰

9. אם נספור את כמות הסרטים ותוכניות הטלוויזיה המוקרנים בשבוע אחד העוסקים בפירוק משפחות על רקע של בגידות, גירושין, יתמות, מרד נעורים וכו', ניווכח שהיא גדולה ביותר. (ניתן לבדוק זאת כאמצעות מדריך טלוויזיה שבועי).

10. ניל פוסטמן בספרו 'אובדן הילדות', הוצ' הקיבוץ הארצי 1990, עמ' 127, מתאר את התפורות המסגרת המשפחתית עם התפתחות המדיה.

החיים היהודי הרצוי. הילדים המושפעים בקלות מהמדיה,¹⁴ נוטים לאמץ להם סגנונות לבוש, אופן דיבור, ודרך התנהגות, המתקבלים באור שלילי ביותר בחברה הדתית בניגוד להתייחסות רבים בחברה החילונית, אשר גם כשהם שוללים התנהגות זו, נאלצים 'לחרוק שיניים' ולהשלים עם 'שגוונות הנעורים', אשר הפכו לנורמה בחברתם.

הצורך בהוראת ה'תקשורת' בחינוך הממלכתי דתי

הדגשנו את הצד הכולט ביותר בתקשורת ההמונים, הצד הנתפס כמטיפ להשחתת מידות, יש צדדים נוספים שגם הם תורמים להסתייגות במגזר הדתי. נזכיר אותם אך לא נרחיב עליהם את הדיבור:

1. אמצעי התקשורת נתפסים כאנטי-דתיים,¹⁵ רוב העוסקים במדיה בעלי רקע חילוני ומעטים בהם שומרי תורה ומצוות, והדבר משפיע על ההדגש ועל התוכניות.
2. אמצעי התקשורת נתפסים, בצדק או שלא בצדק, כנוטים שמאלה וכתומכי ערכים, דבר המעורר זעם אצל דתיים רבים.
3. התקשורת מזוהה כבמה למגוון ענפי האמנות כמחול, דרמה, באלט ומוסיקה. ענפים שממילא אינם מטופחים מספיק אצל הציבור הדתי.
4. גם הפרסומות, שהיא "נייטרלית" לכאורה מלאה מסרים דו-משמעיים, בעלי סממנים מיניים. הפרסומות ודרכי השכנוע הבוטות שבהן דוחים את הציבור הדתי מכל וכל. אם כך, ישאל השואל, איך ייתכן, שנלמד תקשורת הכוללת את נושא הפרסומות בבית הספר?

ברצוני להציג את העמדה כי חרף הבעייתיות הקיימת ללא ספק והקשיים המרובים חובה עלינו, גם בבתי הספר הדתיים, ללמד את נושא התקשורת. לעניות דעתי מי שמתעלם מכך גורם שנטמון ראשינו בחול. המחשבה שאם לא נתייחס לקיומה של המדיה, לא תיחשף בפני תלמידינו היא אשליה. האם עדיף באמת שתלמידינו יצפו בטלוויזיה ללא הכוונה וללא הדרכה לקראת פיתוח ביקורת וצפייה נבונה? לו יכולנו בכנות לומר, שאם לא נלמד את המקצוע הזה בבית הספר, אכן לא יקשיבו הילדים לרדיו, לא יקראו עיתון ערב ולא ייחשפו לפרסומות בשלטי הרחוב הגדולים, הרי שהיה טעם לשקול אם כדאי ורצוי ללמד תקשורת. גם אם היו מתקיימים תנאים אלה, היה עלינו לבדוק אם אנו רשאים, שלא להכשיר את תלמידינו בהקניית כלים המשמשים את כלל החברה. על אחת כמה וכמה, כשאין מתקיימים התנאים האלה, חובה עלינו להתמודד עם הקשיים ולא להירתע.

14. כמה מוכרת התופעה של ילדים המבקשים מהוריהם לקנות עבורם מוצרים, אשר שמעו עליהם או צפו בפרסומות שלהם בכלי המדיה השונים. המדובר בעיקר כסוגי חטיפים שונים ומגוונים, שאינם בהכרח גם טעימים לילד.
15. התבטאו בפני מספר מורות על חששן להעזר בהוראת העיתונות בכתת בעיתונות הכתובה היומית, כיוון שזו נאסרה עליהן ע"י ההורים ולטענתן אף ע"י מפקח ביה"ס בטענה, שהכתבות והצילומים בעיתון הם אנטי-דתיים.

להסתגרות ולהתרחקות מאותם כוחות הרסניים, משחיתי המידות. למרות זאת, כיום אין כמעט בית אשר אין בו טלוויזיה (אולי חוץ מהמגזר החרדי). ראוי לציין שעד לפני שנים אחדות היו משפחות אשר ניסו להימנע מלהכניס מכשיר זה לביתם. נסיונות אלה לעכב בעד חדירת הקידמה לבית נכשלו,¹⁶ כשם שלדעתנו כל נסיון לעצור התפתחות טבעית צפוי מראש לכשלון. בבתי רבים נאלצו ההורים להיכנע ולרכוש את הטלוויזיה, כדי שיוכלו לפקח על פעילות הילדים, שבילו בבתי השכנים בשעות אחר הצהריים וצפו שם בתכניות טלוויזיה ללא כל הדרכה או ביקורת ובבתי אחרים נכנעו ההורים ללחץ הילדים לקונפורמיות. הילדים דרשו להיות כמו כולם ולא חריגים.¹⁷

לדעתי, הכישלון במאבק על אי הכנסת הטלוויזיה לבית הדתי הותיר את רישומו בדמות חשש מפני הכנסת הוראת התקשורת, שבמרכזה עומדים הטלוויזיה והרדיו גם לבית הספר. מנסינו בעבודת-התגובה של האחראים על תכניות חינוכיות בבתי הספר הייתה הבעת הסתייגות בנימוק, שהילדים צופים כבר ממילא ביותר מדי תוכניות טלוויזיה, ולמה להוסיף חטא על פשע? כמו כן מובע לא אחת חשש במערכת החינוך הדתית מתגובותיהם הנוצמות של ההורים המתוסכלים להכנסת התקשורת גם לתוכנית הבית ספרית.

בציבור הדתי ישנה הכוונה לניצול שעות הפנאי ללימוד תורה ולקריאת ספרים.¹⁸ הובע חשש צודק, שהוראת התקשורת בבית הספר תכשיר את התופעה הקיימת כבר גם בחברת הילדים הדתית למרבה הצער, של ביטול זמן לריק. אם תלמידים יידרשו במסגרת הכנת שיעורי הבית לצפות בטלוויזיה, הרי שבמנו ידינו נעודם להקדיש זמן למה שמקובל כשלילי בחברה הדתית, וזאת עוד על חשבון התעלמות מטיפוח הערכים המקודשים.

במעשה החינוכי בחברה הדתית מושם דגש ניכר על הקניית ערכים והכוונה לאורח חיים של קיום מצוות ושמירה על קלה כחמורה. ניתן לטעון כי מתן לגיטימציה מצידנו אנו המחנכים, לטלוויזיה המשוקת סרטים ותוכניות הסותרים בתכניהם, רבים מהערכים החשובים ביותר שלנו, היא דבר בלתי מתקבל על הדעת. אפילו השירים המשודרים ברדיו ובטלוויזיה פוגמים בתחושה הדתית המסורתית. רבים מהם מושרים בשפה זרה, תוכנם זר וסגנונם שונה מהסגנון היהודי המסורתי ודרך הצגתם פרובוקטיבית. ואם כך חשים ביחס לפזמונים המושמעים בתמימות מעל גלי האתר, קל וחומר, שנסתייג מתכניות הטלוויזיה המיובאות. עיסוקן בנושאים, כתכנים ובהצגת אורחות חיים זרים המבטלים את אורח

11. זכורות השנים, שבהן עקרונית לא בוצעו שידורי טלוויזיה בארץ, למרות שהיו כבר מקובלים בעולם המודרני. מאוחר יותר משהוכנסה הטלוויזיה הוגבלו שעות הצפייה האפשריות. כשהחלו לשר בעולם בצבע נאסר השימוש בו בארץ וההקדנות היו אך ורק בשחור לבן. ידוע לי על תוכניות שהוקלטו במקור בצבע וקולקלה איכות הצפייה כדי להתאים אותן לדרישות המקומות. בשביל ילדים מותר היה להקרין אך ורק תוכניות מטעם הטלוויזיה הלימודית.

12. הדעה בפניי אב מתוסכל, שנאלץ לרכוש טלוויזיה, למרות שהוא כבחור ישיבה וכמתחנך בישיבה תיכונית סולד מפניה. הוא נכנע לתחנוני ילדיו, שלחצו על רכישת המכשיר, בעיקר משום תחושה אי הנוחות שהיתה לו בידועו, שילדיו נוהגים לבלות את שעות אחר הצהריים בבתי השכנים, שם צפו בכל התכניות ללא ביקורת או הכוונה מבוגר.

13. בבתי כנסת רבים מתקיימים בין תפילת מנחה למעריב שיעורים ביהדות, בשינון פרקי תהילים וכו'. ההכוונה לקריאת ספרות יפה היא כללית ונדרשת מהנער גם בחברה החילונית.

כיצד ניתן להתמודד עם הוראת התקשורת בחינוך הממ"ד – עקרונות פעולה

כיצד נתמודד עם קשיים אלה? האם המשימה של הוראת התקשורת מבלי לערער את אושיות החברה הדתית ניתנת לביצוע?

לדעתי, כפי שמתברר מהנאמר לעיל, התשובה חיובית. ההתמודדות כרוכה בשני שלבים. הראשון כרוך במודעות והשני בהכרה שידע איננו איום. להפך, ידע מעניק כוח להתמודדות. השלב השני הכשרה להוראת הנושא תוך כדי חיזוק עצמי בתחומים הערכיים הדתיים אשר אם נשכיל נוכל לשלבם בו.

הדבר כרוך בשכנוע ובהצגת הטיעונים בעד הוראת הנושא בפני קהיליית ההורים החרדה והמודאגת ואף בפני צוות המורים והנהלה של בית הספר, אשר אינו נבדל בדרך כלל בהשקפותיו מקהיליית ההורים.

במישור הידע יש לדעת כיצד יוצרים סרט, ידע המאפשר להפיק סרט בעל תכנים וערכים ההולמים את הסטנדרטים שלנו. סירוב עקרוני ללמוד את הטכניקה הנדרשת לשם הפקת הסרט ימנע מאיתנו את הכלים המתאימים לשם כך. על כן יש לחנך לראות בכלי המדיה השונים מכשירים טכניים מתוחכמים, אותם נרצה להבין לעומק כדי שנוכל לבקר את התוצרים שהם מפקים וכדי שנדע כיצד ליצור תוכניות העונות לטעמנו.

כיום פועל בהצלחה בית ספר על-תיכוני תלת-שנתי לתקשורת ולאמנויות הטלוויזיה והקולנוע בירושלים. בית ספר "מעלה" מכשיר את בוגריו הדתיים להשתלבות בענפי תקשורת שונים בחברה. כמו כן הוא מעניק תעודת הוראה או הרחבת הסמכה לתקשורת לבתי הספר בממ"ד. יש ניצנים גם בכמה בתי ספר תיכוניים דתיים. באוניברסיטת בר אילן מתקיימות השתלמויות שנתיות למורים, לרכזים ולמדריכים לתקשורת גם לבתי הספר הממ"ד. אלו התחלות מבטיחות ויש להמשיך ולפתח עוד ועוד מגמות והשתלמויות.

הדרך בה נוכל להכשיר את תלמידינו לרכישת כלים לביקורת על סרטים תיעשה על ידי צפייה בסרטי איכות, ניתוחם מנקודות מבט של תוכן, צורה ואיכות. בחינתם על פי קריטריונים אמנותיים ושימוש באפקטים קולנועיים, העוסקים בתמונה, בשימוש באור וצל, בשימוש במוסיקה, בשימוש בז'אנרים וכו'. לאחר חקירה של מספר יצירות קולנועיות, יתרגלו התלמידים לבחון בעצמם כל יצירה קולנועית שיצפו בה ויוכלו להעריכה על פי טיבה – האמנותי והערכי. בהתאם לכך התלמידים יפתחו כישורים של ביקורת בונה ונבונה, אשר תבטיח גם בחירה הולמת של סרטים לצפייה.

ביקורת על שידורי הטלוויזיה תילמד בדרכים שונות בהתאם למטרות השונות:

- הפחתה בשעות הצפייה של התלמידים – ניעור בטלוויזיה תוך כדי שנבחן את תוכניות הטלוויזיה הקיימות, נעריך על פי קריטריונים שונים כמו: איכות, קהל יעד, מה מושך בה, אורך תוכנית, השוואה עם ההיצע הקיים בריזמנית ותכנון נכון של זמן הצפייה.
- פיתוח יכולת הערכה של רמת תוכן התכנית, של המסרים שלה ובעיקר של האמינות שלה (בעיקר בשידורי חדשות ותוכניות דוקומנטריות) – תוכנית תילמד תוך כדי השוואה. נקלטי מראש לקראת שיעור ב'תקשורת' ידיעת חדשות שדווחה בערוץ השידור הישראלי, בערוץ טלוויזיה של מדינה ערבית וכו'. C.N.N. נשווה בין הנאמר והמצולם ונבחן אילו

הדגשים העלתה כל רשת, מה הושט או נוסף בדיווח של רשת אחת לעומת האחרות, נשאל עצמנו ממה נובעים ההבדלים ובכך נרגיל את התלמידים לבקר ולהעריך בזהירות גם את הנאמר וגם את הנצפה בטלוויזיה.

הקניית כלים לביקורת נחוצה גם לקריאת עיתון. עלינו לשאוף למצב, שבו לא יאמר תלמיד: אבל קראתי בעיתון... נשווה חדשה עיתונאית במספר עיתונים ונוכח, שאותו אירוע מסוקר מכיוונים שונים, לא פעם העובדות אף שונות במקצת ובוודאי, שההדגשים שונים. נשאל את התלמידים ממה נובעים השינויים האלו ונגיע למסקנות הנובעות מאליהן, שהיבטים פוליטיים, השקפות עורכי העיתון, היבטים מסחריים וכו' מכוונים את דרך הכתיבה אף של ה'חדשה', שהיא לכאורה עובדה, שאין עליה עוררין. בדרך דומה נתייחס לכתבות ולמאמרים, אשר בהם ניתן ביטוי יותר ברור לכתוב ולכיוון המוצהר של העיתון. נבחן גם צילומים המלווים כתבות וחדשות בעיתונים ואת הכתוביות שתחתיהם ונוכח, שגם הם מגמתיים. לדוגמא, צילום של מפגינים בעיתון המסתייג מההפגנה יראה תמונה של מעט מפגינים עם שטח ריק לידם ובכתובית שמתחתיה ציון של מספר משתתפים קטן או תוספת של התבטאות כמו: 'רק' כך וכך השתתפו בהפגנה... לעומת זאת בעיתון התומך במפגינים תיראה תמונה ובה המוני מפגינים עומדים בצפיפות עם ציון מתפעל של הכמות שלהם. לתלמידים התוהים נסביר, שאף צד אינו בהכרח משקר, אלא, שיש לדעת לקרוא נכון עיתון ולזכור תמיד, שאין להתייחס לעיתון כאל מקור אמין באופן מוחלט ויש חשיבות רבה לזוויות צילום ולאופן דיווח.

בדרך דומה נתמודד גם עם הפרסומות. יש לבחון פרסומות בכלי המדיה השונים. ללמד את התלמידים מה מכוון את הפרסומאים, מהם העקרונות שמאחורי הפרסומות, שמטרת הפרסומות היא מסחרית ואין היא בהכרח אמת, על הילדים להיות ביקורתיים גם בראותם או בשמעם פרסומות כדי שידעו להיזהר משטיפות מוח ולהפעיל שיקול דעת לפני שהם מוציאים כסף. כן ילמדו גם כיצד ליצור פרסומת טובה, השומרת על נורמות חברתיות החשובות לנו ובכך יוכשרו לעולם בו הם חיים ואשר ממנו אין הם יכולים או מעוניינים להסתתר.

בבתי ספר שבהם עדיין יש הסתייגות רבה מהקשר לאמצעי המדיה, אפשר להורות את נושא התקשורת תחילה במנותק – בעזרת קלטות וידאו. אם נתייחס לקלטות כאל כלי נוסף שבא לסייע לנו במלאכה, הרי שנצלו באופן נכון. הייחוד שיש בשימוש בסרטי הוידאו הוא בעניין שהוא יוצר בקרב הצופים הצעירים המפעילים את חוש הראייה והשמיעה גם יחד וביכולת של התלמידים להזדהות עם התוכן והמסר המועברים באמצעותו. בדומה לתהליך שעוברים התלמידים בניתוח ספורי המשלים, מסוגלים הם להבין ולבקר התנהגויות של אחרים ובשלב מאוחר יותר לקלוט את המסר גם ביחס לעצמם ולתרום בכך לתקשורת בינאישית טובה. מכיוון, כפי שכבר ציינתי למעלה, שהקהל נוטה להאמין לכלי המדיה, כך גם מקבל הנוער את המסרים שבספורי קלטות הוידאו באמון ועל כן גם מזדהה עימם ביתר קלות מאשר עם מסרים המועברים בדרכים אחרות.

לסיכום, נראה לי שמורה המלמד 'תקשורת' הינו גם מחנך ותפקידו אינו מצטמצם רק בשיעורי הכיתה. עליו לנסות להשפיע על תלמידיו, חניכיו, לצורך תקשורת במידה סבירה. עליו ללמדם לברור בין תכניות הטלוויזיה הקיימות, לבחור את הטובות שביניהן, לוותר

על האחרות, להכין לעצמו תוכנית וסדר יומי מרצון, אשר יכלול בין היתר צפייה או האזנה לכלי התקשורת, אך לא יתעלם מחובות כמו הכנת שיעורי בית, עזרה להורים, עיון בדף גמרא וכו'. לצורך בניית "דיאטת" טלויזיה רצוי שנערב את ההורים ונדריכם כיצד לעזור לילדים, נכוונם לתמוך בהם כשינסו לקבל על עצמם את המשמעת הנדרשת מהאירגון המחודש.

אם נדע להכשיר עצמנו נכון לקראת המשימה הקשה המוטלת עלינו, נאמין בחשיבותה ונרתם לביצועה באותה התלהבות המאפיינת חלוצים, הרי שנוכל גם אנו, המורים הדתיים, להתמודד ואף להצליח.